

Іванцев Л. І., кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної
та клінічної психології

*ДНУЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ, Україна*

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВИБОРУ ЯК ЗДІЙСНЕННЯ ПЕВНОГО ЖИТТЄВОГО ВЧИНКУ В ПСИХОЛОГІЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Побудова життєвих планів та усвідомлення власних намірів особистістю не можливі без здійснення певного вибору, що надає життя. Цей вибір, щоб бути обґрунтованим і оптимальним, вимагає певної сформованості, досвідченості і рішучості, а також здійснення певного життєвого вчинку, наслідки якого можуть виявлятися протягом усього життя.

Відома українська дослідниця Т. Титаренко наголошує, що «вибирання є особливим процесом, особливою активністю, спрямованою на пошук та аналіз альтернатив, диференціацію пріоритетів, на синтез віднайдених стратегій ціледосягнення», «вибирання – це дієве прогнозування» [4]. На основі свого наукового пошуку, вона визначає життєвий вибір наступним чином: «Життєвий вибір – це стратегічне рішення, яке стимулюється певними життєвими подіями і визначає подальший напрям саморозвитку особистості» [3].

Усе людське життя складається з величезної кількості ситуацій вибору, але не всі ситуації вибору в житті однакові. Російський психолог О. Сікірич зазначає, що давньогрецькі філософи, наприклад, називали «життєвим вибором» лише ті ситуації, що містять у собі потенційну можливість корінним чином змінити всю долю людини, при умові, якщо вона на них правильно реагує. Ситуації такого плану являли собою своєрідний шанс, даний долею і водночас «зароблений» самою людиною завдяки її попереднім діям, зусиллям і прагненням. Цей шанс треба вловити, усвідомити і використовувати. Внаслідок цього життя людини або зміниться на краще, або почне розвалюватися, і якщо вона втратить цей шанс і якщо реагуватиме всупереч голосу совісті й велінню серця [5].

Відповідно до вище сказаного, у своїх життєвих прагненнях особистість, якщо вона хоче використати своє життя найкращим чином, вона

повинна намагатися самореалізуватися, використовуючи всі свої таланти, здібності, можливості і можливі бажання. Інакше вже прожите життя починає розцінюватися як невдале, що здатне отруїти його наступне протікання. Корисним під час пошуку ідеалу, здійсненню певного вибору на стадії програмування життя може виявитись усвідомлення двох способів існування, або рефлексії життя, за С. Л. Рубінштейном.

На його думку, можна виділити два способи існування людини. В одному випадку життя людини не виходить за межі її безпосередніх зв'язків з оточенням і має справи тільки з тими окремими обставинами і життєвими явищами, які стосуються її безпосередньо. В іншому випадку існування людини виводить її за межі безпосередніх впливів. Людина розміщується над життям, виходячи з безпосередніх контактів з ним. Цей спосіб життя тісно пов'язаний із рефлексією життєвого шляху, із необхідністю встановлення смислів і цінностей життя.

Це дає підстави більш чітко виділити два способи пристосування до життя, що відрізняються між собою: в основі першого лежить невідрефлексована модель поведінки, а в основі другого – відрефлексована з точки зору цінностей і смислів.

Усвідомлюваний, відрефлексований спосіб переживання життя час від часу припиняє безперервний плин процесу життя, робить його ритмічним з огляду на періодичну можливість побачити своє життя ззовні, створюючи умови і можливості для того, щоб відбувся певний вчинок, здатний привести до нових, глибинних і відповідальних перетворень у власному існуванні. Якщо ж рефлексія власного життя стає постійним, значущим аспектом загальної діяльності, то набувають вартості моральні переживання, зацікавлене і пристрасне ставлення до оточуючих, збільшення цінності життя іншої людини, яке стає співмірним із власним життям. Але це може надавати людині знов нагоду тимчасово «спроститись», відмовляючись від рефлексії власного життя, приділяючи всю увагу зовнішньому плину життя – подіям та іншим людям. Звідси з'являється можливість зміни одного стилю життя на інший.

Характер діяльності людини, ставлення до праці, її активність, стиль життя стають різними в залежності від вибору способу існування і пристосування до життєвих умов. Це допомагає встановити чітку різницю між творчістю і застоєм, що не завжди вдається навіть тоді, коли сама людина або її оточення декларують приналежність її життя до творчого або застійного. Адже, з одного боку, людина повинна докладати зусиль для того, щоб досягти певного рівня особистих потреб, можливостей дозволення і комфорту. З іншого, – творчий підхід до життя може виявитись поверховим, надуманим, несерйозним, відігравати роль механізму психологічного захисту. В цьому випадку людина, не маючи можливості досягти життєвого мінімуму або певних успіхів у кар'єрі, намагається сховатись

у діяльності, яка не має нічого спільного із зусиллями, необхідними для їх досягнення.

На шляху використання таких двох моделей людської поведінки можливе проектування психологічних впливів, що трансформують модель невідрефлексованої поведінки у відрефлексовану. Така трансформація вимагає розгляду стадій підготовки, виявлення, усвідомлення, оцінки і переоцінки, а також упливів, здатних змінити структуру особи в мотиваційному, інтелектуальному, афективному аспектах, а також в аспекті поведінки, які б забезпечували зміни невідрефлексованої форми існування на відрефлексовану, або, іншими словами, зовнішню на внутрішню.

У зв'язку з цим слід також згадати і про більш вузький погляд на дану проблему, відповідно до якого мотиви і потреби людини можна розділити на егоїстичні, які стосуються добробуту особи, і альтруїстичні, які стосуються найближчого або віддаленого оточення. Егоїстичні мотиви визначають бажані умови праці і життєдіяльності, але останнім часом все більше підкреслюється значення в житті і діяльності людини альтруїстичних мотивів, які визначаються результатами поступових розмірковувань, що стосуються таких понять, як ідеальні мотиви, переконаність у важливості своєї діяльності тощо.

Альтруїстичні мотиви не є чимось зовсім новим в історії людства, тим, що лише тепер з'явилось у суспільстві, хоча слід відзначити, що альтруїстичним мотивам дійсно приділяється все більше уваги у процесі розвитку суспільства. Тільки ті суспільства, які однаково добре турбувались і про підростаюче покоління, і про старше, забезпечуючи тим самим і передачу, і надбання нового досвіду та навичок, тільки такі суспільства розвивались найбільшою мірою.

Слід також звернути увагу на те, що за умов зростаючої складності світу, яка зумовлюється покращення умов комунікації, обміну людьми і товарами, а також більш інтенсивним зіткненням різних культур, релігій та ідеологій, крахом багатьох із них тощо, а також за умов швидких, непрогнозованих глобальних змін у всіх суспільних процесах, загострення ситуації в тій чи іншій частині планети або сфері людської діяльності спостерігається, з одного боку, все більш прагматичне ставлення до людини, необхідність відповідати вимогам ринкових відносин, а з іншого боку, активізується вимога до збереження людської особистості, її суверенності та цілісності, пріоритет зміщується в бік розкриття та розвитку, а також використання її здібностей як самоцілі суспільного прогресу. При цьому від людини вимагається, щоб основні зусилля у побудові її життя належали їй, щоб вона була творцем свого життя і щастя. Одним із аспектів мети і стратегії навчання і виховання є формування здатності до самостійного творчого здійснення свого життя в нових соціальних умовах.

Водночас значна частина наших громадян не готова жити в нових соціальних умовах, що визначаються процесами трансформації початку ХХІ століття. Тому, першорядною в процесі життєтворення стає здатність до правильного оцінювання існуючого життєвого плану, його корекції та удосконалення. Ця здатність може виявлятися лише у тієї особистості, яка намагається ставитися до життя творчо, хоче самоствердити і реалізувати себе, постійно розвивається і вдосконалюється, набуваючи нових життєтворчих можливостей. Така здатність пов'язана з відкриттям для себе неторованих шляхів у житті, відходом від стереотипів, використання тих засобів та соціальних можливостей, які тільки народжуються і ще не стали для всіх зрозумілими та загальноновизнаними.

Література:

1. Знаков В.В. Психология субъекта как методология понимания человеческого бытия // Психологический журнал. – 2003. – № 2. – С. 95-106.
2. Кроник А.А. Субъективная картина жизненного пути как предмет психологического исследования, диагностики и коррекции // Автореф. дис. доктора психол. наук. – М., 1994. – 22 с.
3. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.
4. Титаренко Т.М. Критерії готовності до здійснення життєво важливого вибору // Наукові студії із соціальної та політичної психології. Збірник статей. – Вип. 5 (8). – 2002.
5. Сикирич Е. Что такое жизненный выбор? // Новый Акрополь. – 2001. – № 4.